

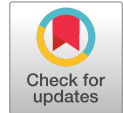
İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi Istanbul University Journal of Translation Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Türkiye’de Çeviribilim Çalışmalarının Dünyü, Bugünü, Yarını: Lisansüstü Tezlerin Tarihsel Salınımı (1994-2025)

The Past, Present, and Future of Translation Studies in Turkey: The Historical
Oscillation of Graduate Theses (1994-2025)

Recai Er¹

¹ Istanbul University, Translation Studies, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de bağımsız bir disiplin olarak gelişen çeviribilim alanındaki (1994-2025) lisansüstü tezlerin tarihsel salınımını incelemektir. Tezler, akademik büyüme ve gelişmenin ölçülebilir temsilleri olarak işlev görür. Bu bağlamda çeviribilimin geleneksel filolojik kökenlerinden sosyolojik ve teknolojik bir yapıya nasıl evrildiği bibliyometrik analiz yoluyla incelenmektedir. Ulusal Tez Merkezi’nden elde edilen lisansüstü tezler dört ayrı döneme ayrılmış (1994-1999, 2000-2009, 2010-2019, 2020-2025), ‘Yazınsal Çeviri’, ‘Teknik Çeviri/Özel Alan Çevirisi’, ‘Makine Çevirisi ve Çeviri Teknolojileri’, ‘Çeviri Eğitimi’, ‘Teorik Alan/Çeviri Sosyolojisi/Çeviri Tarihi’ ve ‘Görsel-İşitsel Çeviri’ başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Çalışma sonuçları, ‘Yazınsal Çeviri’ alanının tarihsel olarak önemini koruduğunu; ‘Teknik Çeviri’ alanının nispeten daha az ve standart olarak istikrarlı şekilde çalışıldığını, ancak ‘Çeviri Eğitimi’ alanının teknolojik dönüşüm çağında şimdiye kadarki en düşük seviyesinde olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, hızla büyüyen sektör ile bu sektörde çalışacak öğrencileri hazırlamaktan sorumlu akademik materyaller arasındaki makas açılmaktadır ve bu da temelde dengesiz bir pedagojik boşluğu göstermektedir. Bu bağlamda, araştırma, yapay zekâ ve sinirsel makine çevirisi tarafından oluşturulan yeni ekosistemde, basit metin üretimi yerine insan-makine etkileşimi (HMI/HAI), son düzenleme ve yapay zekâ okuryazarlığı becerilerine odaklanması gereken lisansüstü çalışmaların ve müfredat güncellemelerinin önemini vurgulamaktadır.

Abstract

This study examines the historical oscillation of graduate theses (1994–2025) in Translation Studies, an independent discipline in Turkey. Through theses, which are a measurable reflection of academic development, the discipline’s evolution from philological influences to a sociological and technological foundation is examined using bibliometric analysis. Data from the Council of Higher Education (‘YÖK’) National Thesis Center were analyzed across four periods (1994–1999, 2000–2009, 2010–2019, 2020–2025) under six main categories: ‘Literary Translation’, ‘Technical/Specialized Translation’, ‘Machine Translation and Translation Technologies’, ‘Translation Education’, ‘Theoretical Field/Sociology of Translation/Translation History’, and ‘Audiovisual Translation’. Findings reveal that literary translation continued to be the predominant research focus in all four periods and the topic continues to be the single most researched area in the field. In contrast, technical translation has been in steady second positions. Conversely, research on translation education has shown a significant decrease in recent years to a historically low rate during the most technologically transformative period. The widening gap between the rapid growth taking place in the translation industry and the creation of pedagogical materials is indicative of a major gap in the academic production of translation scholarship. Therefore, this study focuses on the critical need to update curricula and graduate programs regarding prioritizing human-machine interaction (HMI/HAI), post-editing, and AI literacy in the new AI-prompted environment rather than the traditional way of producing texts.

Atıf | Citation: Er, R. (2026). Türkiye’de çeviribilim çalışmalarının dünyü, bugünü, yarını: Lisansüstü tezlerin tarihsel salınımı (1994-2025). *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi–Istanbul University Journal of Translation Studies*, (24), 247-257. <https://doi.org/10.26650/iujts.2026.1895699>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Er, R.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Recai Er r.recaier@gmail.com

Anahtar Kelimeler Çeviribilim · Türkiye · Lisansüstü Tezler · Bibliyometrik Analiz · Araştırma Eğilimleri**Keywords** Translation studies · Turkey · graduate theses · bibliometric analysis · research trends

Extended Summary

This study examines the historical oscillation of graduate theses (1994–2025) in Translation Studies, an independent discipline in Turkey. Serving as a measurable reflection of academic development, graduate theses reflect the internal dynamics and theoretical orientations of the discipline of Translation Studies as well as its reactions to external forces, such as marketplace demands, technological innovation and social crises. A central objective of this research is to critically examine how the enduring dichotomy between ‘literary’ and ‘technical’ translation has achieved a historical balance within academic discourse. In the light of numerical data and fundamental theories of the field, the research aims to reveal how the discipline departs from philological influences to establish itself on a descriptive, sociological and technological foundation.

The study systematically analyzes the data. The dataset was stratified into four chronological periods (1994–1999, 2000–2009, 2010–2019, and 2020–2025) and the theses were classified into six primary thematic categories: ‘Literary Translation’, ‘Technical/Specialized Translation’, ‘Machine Translation and Translation Technologies’, ‘Translation Education’, ‘Theoretical Field/Sociology of Translation/Translation History’, and ‘Audiovisual Translation’.

The following findings gathered from the Council of Higher Education (‘YÖK’) National Thesis Center database prove the dynamic nature of the discipline (*Ulusal Tez Merkezi [National Thesis Center]*, n.d.):

According to the findings of the analysis, literary translation continued to be the predominant research focus in all four periods and the topic continues to be the single most researched area in the field. This indicates that while the ‘social turn’ and ‘technological turn’ have occurred, the aesthetics and philological dimensions of translation are continuing to form the basis of much of the overall Turkish academic identity. Technical and specialized translation also consistently ranked second, reflecting the primary needs of the professional translation market. The most notable observation was with translation education. This area was being researched at an increasing rate during the 2000s due to the introduction of new departments at universities throughout Turkey, yet the latest research period (2020–2025) has reached the lowest level of research conducted related to this field.

The decline in pedagogical research during the period of ‘the AI revolution’ is exceedingly concerning. This indicates that there is an industry-wide change to automated workflows and AI-assisted work, but research into teaching about how to work within these new realities has been stagnant. The data indicate a widening gap between the rapid technological transformation of the translation industry and the academic research intended to support translator education.

According to the study, the traditional boundaries of translation competence are being redrawn. Generative AI’s current functional limitations (in culture, idioms, and context) have not diminished the role of the human translator; rather, they have redefined it. This indicates that a professional symbiotic relationship of expertise between human and machine processing is no longer a futuristic goal but has become an immediate imperative.

Building on Massey and Ehrensberger-Dow’s (2026) discussion, the paper presents the view that translation studies’ focus should be shifted-forward from producing texts to teaching translators to interactively communicate within a translation process. AI can now produce perfectly correct, fluent target texts in mere seconds, so it is the translator’s responsibility to be an ‘agentic partner’ to AI technology in contrast to simply being a text producer. This brings about a radical update of graduate research and undergraduate curricula at all levels of higher education.

Future research should focus on the areas of ‘Human-Machine Interaction’ (HMI) and ‘Human-AI Interaction’ (HAI) as fundamental skill sets within the overall discipline. The aforementioned skill set includes the application of advanced prompt engineering for language translation purposes, a critical analysis of the output generated by artificial intelligence, and sophisticated post-editing methodologies. The discipline, therefore, should not view technology as a tool anymore, but instead explore it as a communicative entity. Unless the current decline in pedagogical research is reversed and matched with actual technological trends, the gap between academic training and professional practice will continue to threaten the viability of the profession. In the final account, the eternal bridge connecting humans

and machines can only be strengthened through the adoption of an educational approach that incorporates the intellectual, moral, and technical demands of the new digital environment.

Giriş

Çeviri, insanlık tarihi kadar eski bir olgu ve medeniyetlerin inşasında kilit rol oynayan bir eylem olmasına karşın; bağımsız, sınırları çizilmiş ve kendi araştırma alanına sahip akademik bir disiplin olarak kabul görmesi oldukça yeni bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. James S. Holmes’un 1972 yılında sunduğu ve çeviribilimin manifestosu olarak kabul edilen “The Name and Nature of Translation Studies” (“Çeviribilimin Adı ve Doğası”) başlıklı bildirisi, çeviriyi salt uygulamalı bir dil eylemi olmaktan çıkarıp, deneysel ve kuramsal ayakları olan bir bilim dalı olarak konumlandırmıştır. Holmes’un çizdiği bu harita, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de akademik karşılığını bulmuş, 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında Hacettepe, Boğaziçi ve İstanbul üniversiteleri gibi köklü kurumlarda kurulan Mütercim-Tercümanlık ve Çeviribilim bölümleriyle kurumsallaşma süreci başlamıştır. Bunun yanı sıra çeviribilimin üniversiteler bünyesinde bir bilim dalı olarak kabul görmesiyle Türkiye’de çevirmenlik mesleği de daha bilinen ve piyasada kabul gören meslek grupları arasında yerini almaya başlamıştır (Tahir Gürçağlar, 2011, s. 89).

Özellikle, ‘yazınsal çeviri’ ve ‘teknik çeviri’ arasındaki gerilim akademik üretimin evrimini etkileyen önemli bir faktördür. Tarihsele olarak, yazınsal alan ‘sanat’ ve ‘yaratıcılık’ temsili altında var olmuş, teknik alan ise ‘zanaatkarlık’ ve ‘teknik beceri’ ile ilişkilendirilmiştir. Ancak teorik yaklaşımlardaki ve teknolojiadaki son gelişmeler bu ilişkinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu araştırmanın amacı, veri ve oranları inceleyerek ve teorik tartışmaları ele alarak bu tarihsel değişimi analiz etmektir.

Türkiye’de Çeviribilim araştırmalarının tarihsel seyrini tam anlamıyla anlayabilmek için, alanın deneyimlediği kuramsal dönemeçleri incelemek oldukça önemlidir. Türkiye’de çeviri araştırmaları başlangıçta Batı filolojileri, dil ve edebiyat bölümleri geleneğinin hakimiyeti altında filizlenmiştir. İlk nesil çeviribilimcilerin çoğunun üniversitelerin dilbilim, yabancı dil eğitimi, filoloji ve edebiyat gibi bölümlerinden mezun olması (Eruz, 2021), doğal olarak alandaki ilk araştırmaların odağını kaynak metne sadakat tartışmalarına, kuralcı (‘prescriptive’) ve dil odaklı yaklaşımlara kaydırmıştır (Yazıcı, 2007, s. 58). Bu sebeple çeviri, adeta yabancı dil eğitiminin, karşılaştırmalı edebiyatın ve dilbilimin bir alt dalı olarak görülmüştür.

Ancak Gideon Toury’nin (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond (Betimleyici Çeviribilim ve Ötesi)* kitabında alana sunduğu paradigma ve Itamar Even-Zohar’ın ‘Çoğuldizge Kuramı’, özellikle 1990’ların ortalarından itibaren lisansüstü tezlerdeki odağı dramatik bir şekilde değiştirmiştir. Toury’nin (1995) “Çeviri, erek kültürün bir olgusudur” önermesi, araştırmacıları kaynak metin odaklılıktan ve çeviri ürünlerini yaratıcı üretimden yoksun, ikincil ürün pozisyonundan kurtarmıştır. Bu yaklaşımla birlikte çevirmenin kararlarını belirleyen ‘normlar’, erek kültür ve erek dizgedeki yayıncılık politikaları ve çeviri metnin hedef kültürdeki konumu odağa alınmıştır. Bunun yanında Mary Snell-Hornby, Susan Bassnett ve André Lefevere gibi kuramcılarının öncülüğünü yaptığı ‘kültürel dönemeç’ akademiye giriş yapmış, çevirinin boşlukta gerçekleşen dilsel bir aktarım olmadığı; ideolojik, politik ve kültürel bir eylem olduğu kabul edilmiştir.

2000’li yıllar sonrası dönemde ise ‘sosyolojik dönemeç’ akademik çalışmalara damgasını vurmuştur. Michaela Wolf ve Alexandra Fukari (2007) gibi isimlerin Pierre Bourdieu’nün ‘habitus’, ‘alan’, ‘himaye’ ve ‘sermaye’ kavramlarını çeviribilime eklemlenmesiyle, araştırmaların nesnesi metinden çevirmene ve çeviri eyleminde etkin rol oynayan diğer eyleyenlere doğru kaymıştır. Bu sayede uzun süre arka planda bırakılan çevirmenler, kendi habitusu olan, kültürel ve maddi sermaye ekseninde faaliyet gösteren, kimi zaman çeviri tercihlerinde hamilerin çizdiği rotada ilerleyen ve kararlarıyla toplumu şekillendiren ‘eyleyenler’ olarak görünür olmaya başlamıştır.

Bu teorik gelişmeler yaşanırken, Sakine Eruz gibi akademisyenler de Türkiye’de teknik çeviri ve çeviri eğitiminin kuramsal temelini oluşturmuştur. Eruz (2003, 2008), teknik çevirinin bir tür terim eşleştirme aracı olduğu yönündeki yaygın yanılgıyı çürütmüş ve uzmanlık metnlerinin (örneğin mühendislik, tıp veya hukuk vb.) edebi eserler kadar karmaşık olabileceğini, karmaşık karar alma süreçleri içerdiğini ve hedef kitlenin beklentisine dayalı disiplinlerarası bir uzmanlık alanını temsil ettiğini vurgulamıştır. Nitekim modern Türkiye’nin hukuki ve kurumsal çerçevesinin büyük ölçüde çeviri metinler aracılığıyla inşa edilmiş olması, özel alan çevirisinin terminolojik bir aktarımdan ziyade, bir sistem aktarımı olduğunu kanıtlamaktadır (Kayak, 2014, s. 61).

Amaç ve Yöntem

Bu çalışma, nitel ve nicel verileri birlikte analiz eden bibliyometrik analiz yöntemini kullanmaktadır. Araştırma 1994-2025 yılları arasında Türkiye’de tamamlanan çeviribilim alanındaki lisansüstü tezleri konu edinmiştir. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ‘çeviri’, ‘çeviribilim’, ‘translation’ ve ‘translation studies’ anahtar kelimeleriyle yapılan arama sonucunda, çeviri eylemi ve ürünüyle ilgili toplam 1234 orijinal teze ulaşılmıştır. Ancak, çeviri, doğası gereği disiplinlerarası bir olgu olduğundan, bu tezlerin bazıları birden fazla gruba dahil edilmiş ve bu hesaplama sonucunda toplam sayı 1348’e ulaşmıştır. Bu tezler konu içeriği temel alınarak aşağıdaki altı kategoride sınıflandırılmıştır:

1. **Yazınsal Çeviri:** Roman, şiir, tiyatro, çocuk edebiyatı vb. yazınsal eserlerin çevirilerini inceleyen tezler.
2. **Teknik Çeviri/Özel Alan Çevirisi:** Hukuk, tıp, mühendislik, ekonomi, AB metinleri, işaret dili ve sözlü çeviri pratiklerini irdeleyen tezler.
3. **Makine Çevirisi ve Çeviri Teknolojileri:** Bilgisayar destekli çeviri araçları, nöral makine çevirisi ve yapay zekâ uygulamalarını merkeze alan tezler.
4. **Çeviri Eğitimi:** Çeviri pedagojisi, müfredat geliştirme alanlarına odaklanan tezler.
5. **Kuramsal Alan, Çeviri Sosyolojisi ve Çeviri Tarihi:** Çeviri tarihi araştırmaları, sosyolojik analizler ve yeni kuramsal model önerileri sunan tezler.
6. **Görsel-İşitsel Çeviri:** Film çevirisi, altyazı, dublaj, sesli betimleme, işitme engelliler için altyazı çevirileri, video oyun çevirileri ve yerelleştirmelerini değerlendiren tezler.

Araştırmanın bütüncesi, Mütercim-Tercümanlık ya da Çeviribilim bölümleriyle sınırlı tutulmamış; Dil-Edebiyat, Eğitim Bilimleri, Dilbilim, Kültürel Çalışmalar, Tiyatro, Sosyoloji, Çocuk Gelişimi, Din Bilimleri ve Mühendislik gibi çeviri çalışmalarıyla teorik ve/veya pratik olarak etkileşim içinde olan farklı disiplinlerde tamamlanan lisansüstü tezleri de kapsamaktadır. Çeviribilimin doğası gereği birçok farklı bilim dalıyla temas halinde olması nedeniyle; araştırmanın kapsamını geniş tutmak, çeviriye dair Türkiye’deki tüm akademik birikimi, disiplinlerarası boyutuyla birlikte, eksiksiz bir şekilde yansıtmak ve veriye dayalı daha sağlıklı bir genel görünüm elde etmek amaçlanmıştır. Ancak çalışmanın temel nesnesi, alfabe değişikliği veya sadece metin aktarımı (‘transkripsiyon’) değil, metnin erek dildeki işlevsel ve kültürel yeniden üretimi ve bu üretim ve ürünlere dair çeviribilimsel değerlendirmelerdir. Transkripsiyon çalışmaları metodolojik olarak filolojik bir çözümleme sunduğu için, çeviri stratejilerini, çeviri kuramlarını ve değerlendirmelerini merkeze alan bu bibliyometrik analizde verilerin homojenliğini bozmamak adına kapsam dışı tutulmuştur. Bunun yanı sıra mühendislik bölümlerinde üretilen sistem kurulumu odaklı tezler, çeviriyi bir ‘iletişim ve anlam aktarımı süreci’ olarak değil, bir ‘veri işleme ve yazılım mimarisi problemi’ olarak ele almaktadır. Bu çalışmanın amacı çeviri ediminin kuramsal, pedagojik, uygulama ve değerlendirme boyutlarını incelemek olduğundan, odağı yazılım mühendisliği olan teknik altyapı çalışmaları, disiplin içi sınırları korumak adına kapsam dışı bırakılmıştır.

Tarihsel eğilimleri veya tarihsel dönüm noktalarını netleştirmek için, veriler dört farklı zaman dilimine (1994-1999; 2000-2009; 2010-2019; 2020-2025) bölünmüş ve tüm kategorilerin toplam sayıları her bir zaman diliminin içinde değerlendirilmiştir.

İnceleme, Bulgular ve Tartışma

Tez verilerinin periyodik incelemesi, Türkiye’deki çeviribilim alanının tarihsel olarak durağan bir yol izlemediğini, aksine dönemsel değişimler, teorik eğilimlerdeki kaymalar ve teknolojiye gelişmelerle karakterize edilen oldukça dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir (Ulusal Tez Merkezi n.d.).

1994-1999: Disiplin İnşası ve Erken Dönem Araştırma Eğilimleri

Çeviribilimin Türkiye’deki akademiye girişinin ilk yıllarına denk gelen 1994-1999 yılları arasındaki verilerin analizi, bu dönemde yazılan tezlerin %21,82’sinin çeviri eğitime odaklandığını göstermektedir. Bu konuya ayrılan önemli sayıdaki araştırma, akademik kadro ve pedagojik altyapı oluşturulurken, müfredat geliştirme ve çeviri eğitiminin, bölümlerin başlıca araştırma öncelikleri olduğunu göstermektedir. Disiplinin kurumsallaşma sürecinde olduğu bu dönemde, üniversitelerin soyut teorik tartışmalardan ziyade, doğrudan çevirmen eğitime odaklanması işlevsel bir gereklilik olarak değerlendirilebilir.

Disiplinin Türkiye’deki kuruluş evresine dair değerlendirmede bulunan Kurultay, Batı modellerinin kuruluş evresinde referans olarak alındığını ancak aktif bir yeniden üretim yoluyla özgün bir yapı oluşturulduğunu belirtir. Öyle ki, dönemin ihtiyaçlarını ve kurumsal koşullarını dikkate alan program Batı’daki akademik çevrelerde dillendirilen ancak henüz müfredatlarına yansımamış olan yenilikçi fikirleri dahi bünyesine katmıştır (aktaran Parlak, 2012, s. 66). Başka bir deyişle, disiplinin erken aşamalarını karakterize eden eğitim temelli yaklaşım, hem ortaya çıkışının pratik bir nedeni hem de yerel ve evrensel koşulların bir yansımasıdır.

Alanın özerkleşme çabaları, pedagojik bir yapının oluşturulmasıyla el ele gider, her ikisi de alanı geliştirme ve güçlendirme yönündeki daha büyük bir plana bağlıdır. Çeviri eğitiminin sadece beceri aktarımının ötesine geçmesi ve güçlü bir teorik temele dayanan didaktik bir bileşen içermesi gerektiği konusunda artan bir farkındalık oluşmuştur. Örneğin, Kurultay (1997, s. 29), çeviri öğretiliminin temel işlevinin pratikten yola çıkarak yine pratiğe hizmet etmek olduğunu, kuramsal bilginin çeviri uygulamalarını desteklemesi gerektiğini belirterek dönemin pedagojik inşasına doğrudan yanıt veren bir çerçeve çizmiştir. Küreselleşen dünya ve teknolojik gelişmeler ışığında Vural Kara’nın da belirttiği üzere, çeviriye duyulan ihtiyacın zirveye ulaşması, nitelikli çevirmen eğitimi kritik bir noktaya taşımıştır (Kara, 2010, s. 99). Dolayısıyla bu dönemde eğitim odaklı çalışmaların ağırlık kazanması tesadüfi değildir. Bu eğilimin akademik düzeydeki somut çıktıları olarak; Çağlayan Heptüylü’nün (1996) *Çeviribilim kuramları ışığında yazın çevirisi ve eğitimi*, Erkan Türkoğlu’nun (1996) *Çeviribilim ve yabancı dil öğretiminde araç çeviri uygulamaları*, Müeyyet Tiritioğlu’nun (1997) *Sözlü çeviri ve sözlü çeviri eğitimi bir metot*, Sakine Erüz’un (1999) *Çeviri eğitimi ve çeviride koşut metinler: Hukuk alanında koşut metin çalışmalarının kapsamı, işlevleri ve yöntemleri* isimli tez çalışmaları, söz konusu dönemin çeviri eğitimi alanındaki ilk ve nitelikli örnekleri arasında gösterilebilir.

Bununla birlikte, bu dönemde ‘yazınsal çeviri’ çalışmaları %41,82 oranıyla en çok çalışılan alan olmuştur. Ancak bu dönemin ‘yazınsal çeviri’ araştırmaları büyük oranda filolojik karşılaştırmalara dayanmaktadır. Erek kültür ve erek dizge odaklılıktan ziyade, çevirinin ‘doğruluğu’ ve eşdeğerlik sorunları üzerine kurulu kuralcı bir yaklaşım hakimdir. Neşe Kıldacı (Benli)’nin (1994) *Machiavelli’nin Hükümdar Çevirilerindeki Çeviri Sorunları*, Selim Yılmaz’ın (1995) *Henri Michaux’nun ‘Un Certain Plume’ü ile Türkçe Çevirisinde Söz Sanatlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Aslı Işsız’ın (1996) *Karmaşık Proust Cümlesinin Türkçe ve İngilizce Çevirileri*, Ülkü Çetin Karakurt’un (1998) *Şiir Çevirisinde Kaynak Metin Seslerinin Çeviri Metinden Özgün Metne Doğru Yakınlık Olgusu* isimli tezleri bu konudaki en güzel örneklerdir.

Öte yandan, ‘teknik çeviri/özel alan çevirisi’ kategorisinin %23,64’lük bir paya sahip olması, disiplinin salt yazınsal metinlerle sınırlı kalmadığını; 1990’lı yıllarda ivme kazanan küreselleşme ve dış ticaret dinamiklerinin etkisiyle hukuk ve ekonomi metinleri çevirisinin de meşru bir akademik inceleme nesnesi olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Oktay Saydam’ın (1996) *Haber metinlerinin çevirilerinde değişmezlik olanakları (Almanya’nın Sesi Radyosu’nda Almanca ve Türkçe yayınlanan haber metinleri çözümlemesi)*, İlker Çöltü’nün (1999) *Almanca hukuk metinlerinin Türkçeye çeviri/aktarım zorlukları, boşanma metinleri örnek gösterilmiştir*, N. Işıl Demirakın’ın (1999) *Hukuk metinlerinin çevirisinde kullanılan yöntemler* ve Filiz Aslan’ın (1999) *Ekonomi metinlerinin Almancadan Türkçeye çevirisinde ortaya çıkan güçlükler* başlıklı tez çalışmaları, söz konusu eğilimi somutlaştıran başlıca örneklerdir. Bu yıllar, yazınsal ve teknik çeviri alanlarının hiyerarşik bir rekabete girmediği, aksine alt disiplinlerin yan yana varlık göstererek alanın sınırlarını genişlettiği bir yapılanma evresi olarak değerlendirilebilir.

2000-2009: Yazınsal Çevirinin Zirvesi

2000’li yılların başı, Türkiye’de çeviribilim tezlerinin karakter değiştirdiği, eğitimin metodolojisinden kopan tez çalışmalarının çeviri felsefesine ve sosyolojisine yelken açtığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde çeviri eğitimi alanındaki tezler %11,19’a gerilerken; ‘yazınsal çeviri’, %53,85 ile tüm zamanların zirvesini görmüştür. Neredeyse üretilen her iki tezden birinin yazın çevirisine odaklanması tesadüf değildir.

‘Yazınsal çeviri’ araştırmalarının bu altın çağında araştırmacılar, basit metinleri değil, çevrilemezliğiyle veya biçimsel zorluklarıyla tanınan çok katmanlı başyapıtları tez konusu olarak seçmişlerdir. Dilsel normları yıkan, kültürel göndermelerle dolu ve kendine has kelime oyunları kullanan, Vladimir Nabokov’un *Lolita*, J.D. Salinger’in *The Catcher in the Rye*, Yaşar Kemal’in *Dağın Öteki Yüzü*, Shakespeare’in *A Midsummer Night’s Dream* eserlerinin çeviri incelemeleri bu konuda verilebilecek en önemli örneklerdir. Bu çalışmalarda çevirmenin yalnızca edilgen bir aracı değil, metni yeniden inşa eden bir otorite olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu on yılda ‘kuramsal alan, çeviri sosyolojisi ve çeviri tarihi’ alanında yazılan tezlerin oranının %3,64’ten %13,99’a yükseldiği görülmektedir. Buna karşın aynı dönemde çeviri ve teknoloji alanlarında tam bir durgunluk yaşandığı, bu konularda hiç tez yazılmadığı saptanmıştır. Teknolojik gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkan tablo mevcut akademik eğilimlerle tutarsızdır ve mevcut literatür bağlamında açıklanması gereken çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır.

2010-2019: Teknik Çevirinin Konumunu Pekiştirmesi ve Görsel-İşitsel Çeviri Çalışmalarının Doğuşu

2010’lu yıllarda üretilen akademik çalışmalar dengeli bir gelişim göstermiş ve yazınsal ve teknik çeviri çalışmaları arasında görece dengeli bir dağılım oluşmuştur. Akademik tez üretiminde bu dönemde ‘yazınsal çeviri’ %48,95’lik oranıyla yine en çok çalışılan alan olurken ‘teknik çeviri/özel alan çevirisi’ ise %21,13’lük payıyla istikrarını sürdürmüştür.

Bu sürekliliğin arkasında hem Türkiye’nin Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde yürütülen devasa müktesebat çevirisi projeleri hem de 2011 yılından sonra yaşanan insani krizlerin yol açtığı göç dalgalarıyla birlikte ‘toplum çevirmenliği’ne (hastane, adliye, afet çevirmenliği) duyulan hayati ihtiyacın olduğu söylenebilir. ‘Teknik çeviri’ tezleri artık sadece terminoloji odaklı çalışmalar olarak görülmemiştir. Örneğin, afet anlarında çevirmenler sadece verilmek istenen mesajı çevirmekle kalmaz aynı zamanda yaşanan tüm sorunları önlemede ve çözümede önemli bir rol oynarlar (Bulut & Kurultay, 2001, s. 251). Bunun yanı sıra tıp çevirmeninin sahada yaşadığı etik ikilemler, afet çevirmenliğinde ihtiyaç duyulan derinlikli sosyo-kültürel analizler ön plana çıkmış ve farklı metin tiplerinin farklı işlevsel kuramlarla değerlendirilmesi gerektiği akademik bir uzlaşıya dönüşmüştür (Bulut & Kurultay, 2001, s. 251).

Aynı dönemde, internetin küreselleşmesinin ilk neticesi olarak Netflix, Disney+ gibi dijital yayın platformlarının Türkiye pazarına girmesi alandaki teknolojik gelişmeleri başlatmış, ‘görsel-işitsel çeviri’ (‘AVT’) çalışmalarını %7,11’e yükselterek lisansüstü tezlerin popüler konularından biri haline getirmiştir. Bu dönemde gönüllü çeviri ve hayran çevirisi (‘fansub’) gruplarının dijital medya çevirisi pratikleri ve sosyolojik yapısı da yine akademideki çalışmalarda kendine yer edinmiştir.

2020-2025: Yapay Zekâ Devrimi ve Disiplinin Hibritleşmesi

İçinde bulunduğumuz son altı yıllık periyot, verilerin de açıkça gösterdiği üzere disiplinin tarihindeki en radikal kırılma anıdır. Filolojik kökenlerden sıyrılan çeviribilim, artık teknolojik bir dönemece girmiştir. Bu kırılmanın en net göstergesi, ‘makine çevirisi ve çeviri teknolojileri’ alanındaki tezlerin bir önceki on yıllık süreçte elde ettiği %1,88 oranından %8,78’e fırlayarak yaklaşık olarak %367’lik bir artış göstermesidir.

DeepL, Google Translate gibi nöral makine çevirisi sistemlerinin ve daha yakın zamanda yapay zekâ modellerinin insan doğallığına yaklaşan çıktılar üretmeye başlaması, çeviribilim çalışmalarını temelden sarsmıştır (Canım, 2013, Odacıoğlu, 2024a). Zaman ve maliyet açısından tasarruf sağlayan yapay zekâ çevirileri (Mercan, Akgün & Odacıoğlu, 2024, s. 106), Canım’ın (2013, ss. 128, 144) da belirttiği üzere, geçmişte bir alternatif olarak görülürken, günümüzde özellikle hacimli çeviri projelerinde bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunun yanı sıra çeviribilim alanında çalışmalar yapan araştırmacılar, göz izleme (‘eye-tracking’) ve klavye hareketlerini kaydetme (‘keystroke logging’) gibi bilişsel yöntemlerle insan-makine etkileşimini, çevirmenin harcadığı zihinsel eforu ve ortaya çıkan metinlerin kalitesini ölçen deneysel çalışmalara yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu dönemdeki tezler, insan çevirisi ile makine çevirisi çıktıları arasındaki farkları inceleyen betimleyici çalışmaları ve yapay zekâ tarafından üretilen metinlerin ardıl düzenlenmesini (‘post-editing’) de mercek altına almaktadır. Eş zamanlı olarak ‘görsel-işitsel çeviri’ %8,63’e ulaşarak alandaki büyümesini sürdürmüştür.

Veriler, eğitim odaklı araştırmaların sayısında bir azalma olduğunu ve araştırma odağının, eğitimden makine çevirisine ve yapay zekâyı kaydığını göstermektedir. Buna karşılık, ‘yazınsal çeviri’, araştırma odağındaki yerini (%43,90) korumuştur, ancak araştırma metodolojileri olarak dijital derlemelerin ve algoritmik analizin kullanımında artış görülmüştür. Bu değişim, dijital derlemelerin kullanımı yoluyla çevirmen üslubu ve kelime çeşitliliği gibi unsurların objektif analizine olanak sağlamaktadır.

Sonuç

1994’ten günümüze kadar uzanan 30 yılı aşkın dönemde Türkiye’de çeviribilim alanında yazılan lisansüstü tezlerin yüzdesel dağılımı, teorik, eğitimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucu olarak disiplinde meydana gelen değişiklikleri belgelemek için paha biçilmez bir veri zenginliği sunmaktadır. Veriler, çeviribilimin eski kapalı devre çalışma alanı statüsünü aştığı ve son derece dinamik ve açık sistemli bir disiplin olma özelliklerini kazandığını ortaya koymaktadır. Kuramsal değişimlere, toplumsal ihtiyaçlara (teknik/hukuki çeviri), kriz durumlarına (toplum çevirmenliği) ve devrim niteliğindeki teknolojik değişimlere (sinirsel makine çevirisi, görsel-işitsel medyanın dijitalleştirilmesi) aynı anda yanıt verebilmiştir. Veriler, tarihsel bir genel bakışın çok ötesine geçmekte, aynı zamanda disiplinin geleceği ve gelecekteki kurumsal yapısı için kritik stratejik çıkarımlar sunmaktadır.

Verileri bir bütün olarak incelediğimizde, Türkiye’de yazılan çeviribilim tezlerinde ‘yazınsal çeviri’nin güçlü bir hakimiyete sahip olduğunu ve ‘yazınsal çeviri’ ile ‘teknik çeviri’ kategorileri arasında dengeli bir gelişim sürecinin sürdüğünü görüyoruz. Disiplinin filolojik geleneğinden kaynaklanan bu baskın konum, teknik çeviride tüketici pazarına yönelik araştırmaların sürekli varlığına rağmen, niceliksel olarak korunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye’de çeviribilim disiplini, piyasaya pratik, pazar odaklı yaklaşımlarla (tıbbi, hukuki ve finansal çeviriler vb.) girmiş olsa da edebiyatın estetik niteliğini koruyarak kültürel planlamada

dönüştürücü değer sağlamaya devam etmektedir. Bu nedenle, disiplinin, bu iki uç nokta arasında bir denge kurduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın alana sunduğu asıl katkı ve izdüşümü ise son altı yılda (2020-2025) yaşanan kırılmada gizlidir. ‘Makine çevirisi’ ve ‘görsel-işitsel çeviri’ araştırmalarındaki dramatik artış, disiplinin ontolojik bir dönüşümün eşiğinde olduğunu haber vermektedir. Günümüzde makine çevirisi sistemleri hız ve maliyet avantajı sunsa da kültürel derinliğin aktarımında hâlâ yetersiz kalabilmektedir. Ancak Odacıoğlu’nun da belirttiği üzere, bu teknolojik araçları kendi mesleki donanımlarıyla harmanlayan yetkin çevirmenler, kaynak dili ve kültürü daha derinlemesine analiz ederek, söz konusu eksiklikleri giderebilmekte ve kaynak metnin dokusunu çok daha başarılı bir biçimde aktarabilmektedir (Odacıoğlu, 2024b, s. 160). Tam da bu noktada, yazınsal çevirideki ‘yaratıcılık’ ile teknik çevirideki ‘işlevsellik’ arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir.

Elde edilen veriler ışığında, bu çalışmanın Türkiye’deki çeviribilim kurumlarına ve araştırmacılarına yönelik temel uyarısı ise eğitim alanındadır. Erken dönemde (1994-1999) %21,82 gibi yüksek bir orana sahip olan ‘çeviri eğitimi’ tezlerinin, yapay zekâ ve makine çevirisi sistemlerinin alanda radikal değişimlere yol açtığı son dönemde (2020-2025) %6,40 ile tarihi bir dip noktasına gerilemesi alan adına kritik bir tehlikeye işaret etmektedir. Sektörün ve çeviri üretim süreçlerinin tamamen kabuk değiştirdiği bu yıllarda pedagoji ve çevirmen eğitimi araştırmalarının bu denli azalması, akademinin teknolojik gelişmeleri müfredata dahil etme konusunda eksik kaldığını göstermektedir.

Pedagoji, dijital teknolojik dönüşümlerin yaşandığı bu kritik dönemde disiplini yönlendiren temel unsurlardan biri olmalıdır. Ancak pedagojik araştırmaların bu dönüşüme uyum sağlayamaması, disiplinin gelişimini olumsuz etkileyebilir. Araştırmacılar (Massey & Ehrensberger-Dow, 2026; Odacıoğlu, 2024b; Okatan, 2025; Soysal, 2023; Şahin & Dungan, 2014), sektörde meydana gelen değişikliklerin, tüm çeviri eğitim programlarının müfredatlarını yeni nesil teknolojilerle güncellemesini ve çevirmenleri yeni teknolojileri etkili bir şekilde kullanmaya hazırlamasını gerektireceği konusunda hemfikirdir. Ayrıca araştırmacılar, üretken yapay zekânın tutarlı ve dilbilgisel olarak doğru metinler üretebildiği dönemde, çeviri okullarının odak noktasını öğrencilere dil yeterliliği ve yazma becerileri eğitimi yerine, çevirmenlerin yapay zekâ tarafından üretilen metinleri gözden geçirme, düzenleme ve düzeltme becerilerini geliştirmeye kaydırması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla araştırmacılar, eğitimin, çevirmene sıfırdan yeni orijinal içerik üretmeyi öğretmek yerine, yapay zekâyı yönlendirme (“prompting”), ara sonuçları izleme/değerlendirme ve yapay zekâ programı tarafından üretilen nihai çıktıda gerekli değişiklikleri yapma konusunda eğitim vermeye odaklanması gerektiğine inanmaktadır.

Yapay zekâ kullanımının birçok avantajı arasında; zaman tasarrufu, iş yükünün azalması ve insan ve makine çevirilerinin karşılaştırılması yoluyla bir ‘kendi kendine öğrenme döngüsünün’ geliştirilmesi yer almaktadır. Buna karşın ardıl düzenlemeye ihtiyaç duyması, çevirmenin bilişsel ve mesleki gelişimini sekteye uğratması ve çevirmenin yapay zekâyı sistemik bağımlılığının oluşması gibi olumsuz yanları da değerlendirilmelidir (Okatan, 2025). Bununla birlikte insan-teknoloji etkileşimleri artarken bu etkileşimlerde insan unsurunu korumak hayati önem taşımaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin bilgiyi bağlamlandırma ve kültürel duyarlılık gösterme konusundaki sınırlılıkları, çeviri alanında insan-makine iş birliğinin sürdürülmesini zorunlu kılmaktadır. Geleneksel çevirmen eğitimi ve çevirmen becerileriyle ilgili risklere dikkat çeken araştırmacılar (Kornacki ve Pietrzak, 2025; Cui, Li & Zhuang, 2025), yapay zekânın iş akışı verimliliği ile profesyonel çevirmenlerin benzersiz becerileri, özerklikleri ve yorumlama yargısı yetenekleri arasında ince bir denge kurulması gerektiğine inanmaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma tarihsel bir tablo sunmanın yanı sıra Türkiye’deki çeviribilim programlarının yapay zekâ okuryazarlığı, ardıl düzenleme teknikleri ve çeviri öğretiminin geleceği alanlarında lisansüstü araştırmalara önem verilmesi gerekliliğini nicel kanıtlarla sunmaktadır. Araştırmamız göstermektedir ki

disiplin, geçmişten gelen filolojik birikimini muhafaza ederken, insan ile makine arasındaki ebedi köprüyü ancak pedagojik araştırmalarını güncelleyerek sağlamlaştıracaktır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Yazar Katkısı	
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Author Contributions	
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Recai Er (Res. Assist.)
Author Details	¹ Istanbul University, Translation Studies, İstanbul, Türkiye 0009-0007-1279-8952 r.recaier@gmail.com

Kaynakça | References

- Berman, A. (1990). La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes*, 4, 1-7.
- Bulut, A., & Kurultay, T. (2001). Interpreters-in-aid at disasters: Community interpreting in the process of disaster management. *The Translator*, 7(2), 249-263.
- Canım Alkan, S. (2013). Lisans düzeyinde çeviri eğitiminde teknoloji eğitiminin yeri. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (7), 127-147.
- Cui, F., Li, D., & Zhuang, C. (2025). Introduction: Transforming translation education through artificial intelligence. *The Interpreter and Translator Trainer*, 19(3-4), 227-233. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2025.2561258>
- Ersoy, H., & Balkul, H. İ. (2016). Çeviribilim alanındaki lisansüstü tezler üzerine betimleyici bir çalışma. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4(3), 151-163.
- Eruz, S. (2003). *Çeviriden çeviribilime: Yüzyılımızın penceresinden çeviribilimsel gelişmelere bir bakış*. İstanbul: Multilingual.
- Eruz, S. (2008). *Akademik çeviri eğitimi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Eruz, S. (2021, 5 Şubat). Türkiye'de çeviri bölümlerinin kurulması. Erişim adresi: <http://www.sakine-eruz.com/ceviribilimsel-kaynaklarsakine-eruz-esen/tuerkiyede-ceviribilim-bolumlerinin-kurulmasi/index.php>
- Holmes, J. S. (1988). The name and nature of translation studies. R. van den Broeck (Ed.), *Translated! Papers on literary translation and translation studies* içinde (s. 67-80). Amsterdam: Rodopi. (Özgün eser 1972 yılında yayımlanmıştır)
- Kayak, Sevgi. (2014). Türk hukuk tarihinde medeni hukuk alanındaki resepsiyon sürecinin meşruluğu. I. *Türk Hukuk Tarihi Kongresi bildirileri* içinden (ss. 55-62).
- Kornacki, M., & Pietrzak, P. (2025). *Hybrid workflows in translation: Integrating GenAI into translator training*. Routledge.
- Kurultay, T. (1997). Neler Olmazsa Çeviri Eğitimi Olmaz? - Çeviri Eğitiminde Temel İlkeler Belirlemeye Yönelik Bir Deneme. T. Kurultay & İ. Birkandan (Yay. Haz.), *Türkiye'de Çeviri Eğitimi – Nereden Nereye?* içinde (s. 23-30). Sel Yayıncılık.
- Odacıoğlu, M. C. (2024a). Yapay zekâ ve insan çevirisi: Hukuk metinlerine dayalı karşılaştırmalı bir çalışma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 6(1), 1-15.
- Odacıoğlu, M. C. (2024b). Unlocking the future of localisation: A fusion of human expertise and artificial intelligence in a cutting-edge syllabus. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 21, 191-211.
- Okatan, S. (2025). Impact of artificial intelligence on translation education: Benefits of artificial intelligence and challenges faced by students. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (22), 234-247. <https://doi.org/10.26650/iujts.2025.1611407>
- Massey, G., & Ehrensberger-Dow, M. (2026). Translation competence in the age of generative AI: Debates, dilemmas, directions. In J. C. Penet, J. Moorkens, & M. Yamada (Eds.), *Teaching translation in the age of generative AI: New paradigm, new learning?* (pp. 3-26). Language Science Press. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17641064>
- Mercan, H., Akgün, Y., & Odacıoğlu, M. C. (2024). The Evolution of Machine Translation: A Review Study. *Uluslararası Dil Ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 104-116.

- Parlak, B. (2012). Akademik çeviri öğretimi ve çeviride meslekleşme sorunları. *Avrupa Birliği Bakanlığı Çeviri Platformu Bildirileri* içinde (s. 65-74). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Ceviri_Platformu_Resimleri/platform_bildirileri.pdf
- Soysal, F. (2023). Enhancing Translation Studies with Artificial Intelligence (AI): Challenges, Opportunities, and Proposals. *Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 5(2). <https://doi.org/10.55036/ufced.1402649>
- Şahin, M., & Dungan, N. (2014). Translation testing and evaluation: A study on methods and needs. *Translation & Interpreting*, 6(2), 67-90.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2011). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ulusal Tez Merkezi tez sorgu sonuçları. (t.y.). 17 Mart 2026 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişildi.
- Vural Kara, S. (2010). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye'de çeviri etkinliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 94-101. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/160764>
- Yazıcı, M. (2007). *Çeviri Eğitimi: Kuramsal Yaklaşımda ve Uygulamada Kaynak Odaklılıktan Erek Odaklılığa Geçiş* (Yüksek Lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi.
- Wolf, M., & Fukari, A. (Ed.). (2007). *Constructing a sociology of translation*. Amsterdam: John Benjamins.

Ek | Appendix**Table 1**

Türkiye'de Çeviribilim Alanında Tamamlanan Lisansüstü Tezlerin Dönemlere ve Alt Alanlara Göre Oransal Dağılımı (1994-2025)

Yıl Aralığı	Görsel-İşitsel Çeviri	Kuramsal Alan, Sosyoloji ve Tarih	Makine Çevirisi ve Çeviri Teknolojileri	Teknik Çeviri	Çeviri Eğitimi	Yazınsal Çeviri	Toplam
1994 - 1999	2	2	3	13	12	23	55
2000 - 2009	2	20	0	28	16	77	143
2010 - 2019	34	51	9	101	49	234	478
2020 - 2025	58	70	59	147	43	295	672
Genel Toplam	96	143	71	289	120	629	1348

Yıl Aralığı	Görsel-İşitsel Çeviri	Kuramsal Alan, Sosyoloji ve Tarih	Makine Çevirisi ve Çeviri Teknolojileri	Teknik Çeviri	Çeviri Eğitimi	Yazınsal Çeviri	Toplam
1994 - 1999	%3,64	%3,64	%5,45	%23,64	%21,82	%41,82	%100
2000 - 2009	%1,40	%13,99	%0,00	%19,58	%11,19	%53,85	%100
2010 - 2019	%7,11	%10,67	%1,88	%21,13	%10,25	%48,95	%100
2020 - 2025	%8,63	%10,42	%8,78	%21,88	%6,40	%43,90	%100
Genel Toplam	%7,12	%10,61	%5,27	%21,44	%8,90	%46,66	%100